

KUŞADASI TARİHİ CAMİLERİ

Kuşadası 1086 yılından itibaren Türkler tarafından fethedilmiş, Selçuklu ve Bizans arasında bir süre el değiştirdikten sonra 1389 yılında Osmanlı idaresine geçmiş ancak 1402 tarihinde Timur tarafından alınmış ve tekrar Aydınöğluları beyliğinin idaresine verilmiştir. 1413 tarihinde ise Fetret devrini sona erdirip tekrar Türk birliğini tesis eden ve Osmanlı devletini ikinci kez kuran Çelebi Mehmet tarafından Osmanlı devletine katılmıştır. Kuşadası'nın Türk şehri olarak 1413 tarihini göstermek yanlıştır ve Kuşadası'ndaki Türk hakimiyeti 800 seneden fazla bir süre devam etmektedir ve kıyamete kadar da Türk şehri olarak kalacaktır. Kuşadası'nın topoğrafik yapısı dağlık ve kimi yerde düzlük şeklindedir. Köy yerleşimleri dağlık arazilerde kurulmuştur. Merkezdeki eğimli alanların yanı sıra düzlük yerlerde zaman içerisinde iskana tabi tutulmuştur. Kuşadası'nın Osmanlı dönemindeki birinci banisi Hızır Hayreddin Paşa olmuş ve şehre bir cephanelik yaptırmış ve Güvercin ada kalesini inşa ettirerek limanı emniyet altına almıştır. 1615 yılında Kaptan-ı derya ve sadrazam olan Konevi Mehmet Paşa ise Kale içi cami merkezli ve içinde hamamı, medresesi, sıbyan mektebi, imarethanesi ve kervansarayını olan büyük bir külliye inşa ettirmiş, şehri surlarla çevirmiş, kaleyi kuvvetlendirip içine top ve yeniçeri koydurmuştur. 1670 yılında Kuşadası'nı ziyaret eden Evliya Çelebi'ye göre Kuşadası 9 mahalleden müteşekkil ve 5 camisi olan, limanı 500 kadirga kapasiteli, havası güzel, insanları latif önemli bir merkezdir. Bu bilgilere göre Kuşadası'nda 5 tarihi cami olduğu, yaklaşık 9 tane mescid bulunduğunu biliyoruz. Kuşadası ile ilgili ilk Osmanlı kayıtları I. Murat dönemine ait 1421-1438 tarihli mufassal tahrir defteridir. ¹

KALEİÇİ CAMİ

Konum : 20 L-4A pafta, 56 ada, 3 parsel
Adres : Cami kebir Mah. Yedi Eylül Sokak no : 8
Yapım yılı : 1617-1618
Banisi : Sadrazam Konevi Mehmet Paşa
Tescili : İzmir TKTVYK nın 03.07.1987 tarih ve 3495 sayılı kararı ile tescilli anıt yapıdır.

Kale içi cami , Kuşadası merkezinde yer alan en eski tarihli camidir ve sur duvarlarının çevrelediği kentin ana yerleşimini oluşturan tarihi kale içi semtinde yer alır. Cami kebir mahallesi Barbaros Hayreddin Paşa Bulvarı'nın doğusunda bulunan eser kare planlı, üzeri tek kubbe ile örtülü bir harim, kuzeyinde üç gözlü son cemaat yeri ve kuzeybatısındaki minareden oluşmaktadır. İnşasında kesme taş, kırma taş, tuğla ve mermer malzeme kullanılmıştır.

¹ Cahit Telci, 15 -17.yy daki Ania Kuşadası Ania Karyesinden Kuşadası Kazasına, Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu I, 2000, sayfa 233 -237

Harimin üzerini örten kubbenin 16 kenarlı kasnağına ve duvarlara sivri kemerli pencereler açılmıştır. Alt seviyedeki pençeler ise dikdörtgen şekillidir ve alınları sivri kemerlidir. Minaresi çeşitli defalar tamir edilmiştir. Kuzey cephesinde, girişin iki yanına birer mihrap ve pencere yerleştirilmiştir. Harim girişi mermerdendir; giriş aralığının üzeri basık kemerle örtülüdür. Kemerin köşelerinde ve üst kısmında gül bezekler bulunmaktadır. Sedefli ahşap kapı kanatları sonradan yenilenmiştir. Giriş açıklığını örten çift kanatlı ahşap kapı tamamen ahşap parçaların birbirine çivi kullanmadan geçme bir eski Türk zanaatı tolan “Kündekarı” tekniğiyle yapılmıştır. Geometrik desenlerden oluşan ahşap geçme parçalar sedef kakmalıdır.² İçte dörtgen planlı harimin üzerini örten kubbenin yuvarlağına içleri üçgen dolgulu, sivri kemerli tromplarla geçilmektedir. Tepe pencerelerinin iç kısımları vitraylıdır. Duvarın ortasında yer alan, dikdörtgen bir çerçeve içerisine yerleştirilen yuvarlak kesitli mihrap, bezemeleri açısından geç dönem özelliği göstermektedir. Kenar bordürleri üçlü sütuncelere sahip mihrabın nişi içte perde motifi ile zenginleştirilmiştir. Alınlık kısmındaki bezemeler adeta mihrabı taçlandırmaktadır. Tezyinatında alçı malzemenin hakim olduğu mihrabın geç dönem süslemelerinin karakterini taşıması, bu unsurun yapıya 1830 da yapılan onarımda eklendiği düşünülmektedir. 1982 yılındaki tamirde de mihraba eklemeler yapılmıştır. Ahşap minber ve vaaz kürsüsü yenidir. Harimin doğu duvarında kuzeydeki dolap şeklinde kullanılan üç adet pencerenin sivri kemer çökertmeli alınlıkları vardır. Batı duvarındaki düzenleme doğudakine benzemektedir. Harim içindeki ahşap kadınlar mahfili son zamanlarda onarılmış ve yenilenmiştir. Kuzey ucundaki giriş, çift kanatlı bir kapıyla harime açılır. Kale içi caminin günümüze kadar gelebilmiş bir kitabesi mevcut değildir. Minaresinin kubbe eteğine ulaşımını sağlayan kapı üzerinde dört satırlık bir kitabe vardır. Bu kitabeye göre minaresi hicri 1124, miladi 1712 yılında tamir edilmiştir. Sekizgen kaideye sahip minarenin her yüzeyinde yuvarlak kemerli birer niş yer alır. Minarenin pabuç kısmından silindirik gövdeye geçiş üçgenlerle sağlanmıştır. Şerefte altında ve pabuç kısmında birer bilezik minare gövdesini kuşatır. Tuğlaların üçgen dış şeklinde girintili ve çıkıntılı şeklinde yerleştirilmeleri ile şerefte altı oluşturulmuştur. Şerefenin korkuluğu ve petek bölümü briketlerle yenilenmiştir. Minarenin külahı saç kaplamadır. Giriş kapısının sol tarafında, caminin kuzeydoğu köşesinde ise İlyas ağa kütüphanesi bulunur. Sığla Sancağı Mütesseslimi-Osmanlı devletinde tazimattan önce vali ve kaymakamlar adına vergi toplamakla görevli olan memur- İlyas ağanın Kuşadası’nda yaptırmış olduğu eserlerden biridir. İlyas ağa, Hasan ağanın torunu olup, dedesi dergah-ı Ali kapıcı başıdır. Kuşadası muhafızı Rüştü Mustafa Paşa’nın yerine 1813 yılında muhafız tayin edilmiştir. 1830 yılında Aydın’da ölmüş ve Ulu cami mezarlığına gömülmüştür. İlyas ağa Söke ve Kuşadası’nda hüküm süren İlyazzadelerden biridir Söke ve Kuşadası’nda eserler yaptırmıştır. Kütüphane İlyas Ağa’nın Kuşadası’nda yaptırdığı ilk eserdir. Kareye yakın dikdörtgen planlı, tek mekanlı, oval kubbeli bir cami kitabhanesidir. Caminin içerisindeki bitişik pencereden bu kütüphaneye geçilmektedir. Bu yapı halen Kuşadası ilçe müftülüğü Aile ve İrşad Merkezi olarak kullanılmaktadır. Kitabesi ise ebcet hesabıyla tarih düşürülen 1227 hicri ve 1812 miladi tarihli olup şu şekildedir.³

² Murat Saraç, Kuşadası envanteri, Kuşadası Belediyesi Kültür yayını, İntegra Proje yönetimi, 2012 , sayfa 57

³ Mustafa Kenan Özcan, Kuşadası Kitabeleri, Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu 2000, sayfa 170

*Hu,
Sıġla sancaġı tasarruf kerdesi İlyas aġa
İtdi inşasına himmet bidti ba-avni-muin
Bu mahalli ensen gördükte ol ali-cenab
Der –akab mebnasına ihlasıyla oldu karin
Olmamış bu belde de sabıkta bir emsal-i hiç
İlm-i ihya itdi ol ba-gayret-i iman-ı din
Vire dareynde selamet hem zükur evlad ana
Tül-ömrüyle muammer kıla Rabbül-alemin
Çıkıdı bir gevher feşan cazim didi tarihini
Talibine bi'niamdır bu kitabhane-i hemin
Sene 1127*

Tarihimizde Öküz Mehmet Paşa olarak tarihimizde bilinen Sadrazam ve Damat Konevi Mehmet Paşa 1607 tarihinde vezir ve Mısır valisi, 1611 de kaptan-ı derya, 1612 de ikinci vezir, 1614 de sadrazam, 1617 de vezir, 1619 tekrar sadrazam olmuş ve 1622 de vefat etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 2111 nolu defterin 280. Sayfasında İstanbul 4 adlı ve 573 nolu defterin 34. Sahife ve 3. sırasına kayıtlı Ali oğlu eski sadrazam Öküz Mehmet Paşa'ya ait “ Evail-i Muharrem 1027 tarihli vakfiyenin “ bir örneği vardır. Bu vakfiyenin 279-281 nolu sayfalarında vakfiye ait malların kayıtları vardır. Bu kayıtlara göre , “ cami-şerifleri ve han ve suk mesarifine sebebi tahsilatı üzre bilad-i İslami'de “ ibareleri bulunmaktadır. Ayrıca aynı arşivde İstanbul 2 adlı ve 571 nolu defterin 215. sahife ve 81 sırasında kayıtlı Ali oğlu eski sadrazam Öküz Mehmet Paşa'ya ait “ Evaihir-i Zilhicce 1028 tarihli vakfiye “ mevcuttur. Sayfa 297 de ise “ Kuşadası nam mevkide bir cami-i latif ve nevaihi-i “, sayfa 301 de , “ Kuşadası nam mevkide bina ettikleri handır “, sayfa 306 da “ , Kuşadası'nda vaki cami-barileri alettaf silis sabık min gayri muhalefetin beynehüma velev fidanık kamil 50. 000 akça sarfede” ifadeleri yer almaktadır. Mehmet Paşa'nın hicri “1028, Miladi 1619 tarihli vakfiyesindeki eserler arasında Kuşadası'ndaki bu camiden söz edilmektedir. Bu belgeler Kale içi caminin vakfiyesinin düzenlendiği 1617 yılının Aralık ayı öncesinde Öküz Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığını göstermektedir.

4

---

⁴ Mükerrerem Kürüm, Kuşadası köylerinde mimarlık, II. Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu 2008, sayfa 164-165

HATİCE HANIM CAMİ

Konum : 20 L-1Vc pafta, 53 ada, 1 parsel
Adres : Cami atik mahallesi, Sabuncalı köşesi
Yapım yılı : 1656
Banisi : Hadice Hanım
Tescili : İzmir TKTVYK nın 03.07.1987 tarih ve 3495 sayılı kararı ile tescilli anıt yapıdır.

Hanım cami, Kuşadası cami atik mahallesi sabuncalı köşesinde bulunmaktadır. Kare planlı tek kubbeli tipte, taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiş ancak günümüze gelinceye kadar köklü onarımlar geçirmek suretiyle asli şeklini kaybetmiştir. 1951-57 yılları arasında halk tarafından tamir ettirilmiş, kubbesi betonarme ile yenilenmiş, son cemaat yeri eklenmiş, yıkılan minaresi bu tarihte yeniden yapılmış ve mihrabı maalesef çini ile kaplanmıştır. Harimin, muhtemelen inşa edilmiş döneme ait olan, basık kemerli mermer girişinin üst kısmındaki kitabesinde ebced hesabı yapılmıştır. Bu kitabe dört beyitlik sülüs hatla yazılmış olup şu şekildedir.

*Hazreti Hacı Hadice Hanım ü ali nivaz
Ma'bet-il ubbadı bünyad eyleyüp cay-ı mefaz
Hazihî cennat-ı adnin fed hulüha halidin
Ya- İbadullah-ı kumu fabüdu ehl ü niyaz
Hak buyurdu leyse lil ihsanı illa ma sea
Sa'yi İbrahim ağa ile bu cami ser-firaz
Hasbet-en lillha yapıdı barek Allah zadiya
Arifane oku tarih " pak kalub beş vakt nemaz"
Ebced 1067 -1656-57*

Bu tercümeğe göre caminin orijinal hali Hatice Hanım tarafından Hicri 1067, Miladi 1656-1657 tarihinde inşa edilmiştir. Evliya Çelebi seyahatnamesinin Kuşadası bölümünde Hanım caminden sur dışında yer aldığını belirtmektedir. Hanım cami ile Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde belgeler vardır ve bu belgelerden cami ile ilgili işleyişin nasıl olduğunu öğrenmekteyiz.⁵

---

⁵ Mükerrerem Kürüm, Kuşadası köylerinde mimarlık, II. Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu 2008, sayfa 167

HACI İBRAHİM CAMİ

Konum : 20L-1Vd pafta, 191 ada, 1 parsel
Adres : Alaca Mescit Mahallesi Yıldırım Caddesi
Yapım yılı : 17. yüzyıl
Banisi : İbrahim Ağa
Tescili : İzmir TKTVYK nın 03.07.1987 tarih ve 3495 sayılı kararı ile tescilli anıt yapıdır.

Kuşadası'nın en talihsiz tarihi camisidir desek sanırım abartmış olmayız. 17 yüzyılda yapıldığını zannettiğimiz ve yapıldığı tarihten yaklaşık 200 yüzyıl sonra yaşayan başka bir İbrahim ağa tarafından yapıldığı yanlışına düşülen bu cami 1950, 1970 de ve 1994 yılında tamir edilmiş ve 2012 yılında ise yanarak tamamen kül olmuştur. Aydın Vakıflar Bölge müdürlüğü tarafından üç yılda restore edilen ve yeni ibadete açılan bu cami ne yazık ki eski özgünlüğünü kaybetmiş ve restorasyon tek kelime ile fecaattir. Hacı İbrahim cami merkez Alaca mescit mahallesi Yıldırım caddesi üzerindedir. Dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyindeki son cemaat yeri ve kuzeybatısındaki silindirik gövdeli tel şerefeli minareden oluşmaktadır. Yapımında taş ve tuğla kullanılmıştır. Çok çeşitli tarihlerde onarımlar görmüş ve 1994 onarımında ise son cemaat yeri betonarme ile yenilenmiş ve mihrabı çinilerle kaplanmıştır. Caminin doğu cephesinde alt seviyede kadınlar mahfilinin sivri kemer alınlığına sahip dikdörtgen şekilli girişi ile penceresi vardır. Üst seviyedeki tepe pencerelerinden kuzeydeki dikdörtgen şekilli, sivri kemer alınlıklı, güneydeki ise sivri kemerlidir. Merdivenle ulaşılan son cemaat yeri geçirdiği onarımlar nedeniyle özgünlüğünü yitirmiştir. Harim girişinin iki yanına yerleştirilen dış mihrapların nişini mukarnaslı kavsara örtmektedir. Kavсарanın üst kısmında onarımdan dolayı tavan ile sona erdiği görülmektedir.⁶ Giriş aralığının üzeri basık kemerle örtülüdür. Kemer köşesinden başlayarak orta kısmına kadar çiçek motifleri süsleme unsurları olarak kullanılmıştır. Son cemaat yerine açılan minare girişinin alınlığında yazı kartuşu vardır. Dikdörtgen planlı harimin üzeri ahşap tavanla örtülüdür. Mihrabın iki yanında pencerelere yer verilmiştir. Mermer minberin süpürgelik kısımları dilimli kemerli açıklıklara sahiptir ; dolap kısmı yuvarlak kemerlidir. Yapının inşa kitabesi yoktur. Minare girişinin alınlığındaki yazıda ebced hesabı ile tarih düşürülmüş, buna göre 1113 Hicri, 1701-02 tarihinde onarım geçirdiği anlaşılmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü kütük defterinde 0906-811-002 kod numarası ile kayıtlı olup 17. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. 1218 hicri ve 1803-04 Miladi tarihli belgeye göre Kuşadası varoşunda İbrahim Efendi Cami imamlığından bahsedilmektedir.

---

⁶ Mükerrerem Kürüm, Kuşadası köylerinde mimarlık, II. Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu 2008, sayfa 169

Kaynaklarda cami-cedid olarak ismi geçmekte ve 1690 tarihinde caminin bulunduğu yer Kuşadası Medine-i varoşu diye adlandırılmaktadır. Anadolu' da erken dönemde çok sık gördüğümüz ahşap tavanlı camilerden biridir. Hacı İbrahim Cami haziresinde yaklaşık 10-12 tane çok tahrip olmasına rağmen Osmanlı mezar taşları vardır. Bunlardan 1238 hicri ve 1823 Miladi tarihli olan Berber Ahmet zevcesi Hatice Kadın mezar taşı cami tasvirlidir ve çok güzeldir. Bir diğer erkek mezar taşı ile 1845 tarihli olup dolama destar serpuşludur ve Abdullah efendi isimlidir. Caminin resmi restorasyonu bitince Kuşadası müftülüğü kanalı ile bu taşların okunmasını ve korunmasını talep edeceğiz.

İKİ OLUKLU CAMİ

Konum : 20L-1Vd pafta, 85 Ada, 13 parsel
Adres : Cami Atik mahallesi , Altın Sokak
Yapım yılı : 18. Yüzyıl
Banisi : Bilinmiyor
Tescili : İzmir TKTVYK nın 03.07.1987 tarih ve 3495 sayılı kararı ile tescilli anıt yapıdır.

Atik cami olarak bilinen, iki oluklu cami Camiatik mahallesi Altın sokakta bulunmaktadır. II. Dünya savaşı sırasında askeri levazım deposu olarak kullanılan cami, dikdörtgen planlı bir harim, kuzeyinde son cemaat yeri ve kuzeydoğusundaki minareden oluşmaktadır. Yapının inşasında taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. 1960 yılların sonlarına doğru iki katlı son cemaat yeri eklenmiş, mihrabı 1996 yılında çini ile kaplanmış ve ahşap elemanları yenilenmiştir. Avlusundaki daire planlı şadırvanın üzeri sonradan betonarmeden konik şekilli külâh ile örtülmüştür. 14 kenarlı mermer şadırvanın her yüzüne dilimli kemerli çökertme içerisine lüle yerleştirilmiştir. Kubbesi sekiz adet sütunun taşıdığı özgün olmayan bir fiziki mimari ile koruma altına alınmıştır. Caminin üzeri kiremitlerle kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Doğu, batı ve güney cepheleri dikdörtgen şekilli pencerelerle hareketlendirilmiş, güney cephesinde mihrap duvarı dışa taşmış, güneybatı ve güneydoğu köşeleri pahlandırılmıştır. Minaresi kare kesitli bir kaide, sekiz kenarlı bir pabuç ve silindirik gövde ile tek şerefeden ibarettir. Onarımlar nedeniyle son cemaat yerinde girişin iki yanına yerleştirilen dış mihrapların nişlerini örten mukarnaslı kavsaralar üstten devam edememiş, giriş orijinalliği kaybolmuştur. İçte harimin ahşap tavanı kontrplak malzeme ile kaplanmış, kadınlar mahfili, minber ve mihrap yenilenmiştir. Yapının kitabesi yoktur. Vakıflar Genel müdürlüğündeki kütük defterinde 0906-811-003 numara ile kayıtlıdır.

18. Yüzyıla tarihlendirilmiş olmasına rağmen son cemaat yerindeki mihrap uygulamaları Hacı İbrahim cami ile benzerlikler gösterir, şadırvandaki kemerli uygulamalar, kuş figürleri ve diğer bezemeler 17. Ve 18. Yüzyılların özelliklerini taşımaktadır. Böylece yapıyı 18. yüzyıla tarihlendirebiliriz.⁷

TÜRKMEN CAMİ

Konum : 20L-1Vd pafta, 159 Ada, 35 parsel
Adres : Türkmen Mahallesi Ünlü ve Güven Sokakları köşesi
Yapım yılı : 18. Yüzyıl
Banisi : Bilinmiyor
Tescili : Aydın TKTVYK nın 05.02.2003 tarih ve 11383 sayılı kararı ile tescilli anıt yapıdır.

Türkmen mahallesi Ünlü ve Güven sokaklarının kesiştiği köşede yer alan cami kareye yakın bir plana sahip olup kuzeyinde son cemaat yeri ve kuzeybatısındaki minarenden ibarettir. İnşasında taş ve tuğla kullanılan eser özgün değildir ve köklü onarımlar görmüştür. 1950 li yıllarda minare ve kubbe tadilatı yapılmış, son cemaat yeri eklenmiş, 1985-90 yılları arasında minberi, tavanı, kadınlar mahfili ve son cemaat yeri yenilenmiş, 1995 yılında ise mihrabı çini ile kaplanmıştır. Üzeri Marsilya kiremitleri ile kaplı kırma çatıya sahip caminin önceden son cemaat yerinin olmadığı, ihtiyaç üzerine sonradan eklendiği yöre halkınca söylenmektedir. Eklenen son cemaat yeri camekânlı iken tekrar değiştirilmiş, tuğla kaplamalı duvarlar ve yuvarlak kemerli giriş ve pencerelerle modern bir görünüşe dönüştürülmüştür. Doğu ve Batı cephelerinde altta iki adet dikdörtgen şekilli, üstte basık kemerli iki adet tepe penceresi mevcuttur. Güney cephesinde mihrap duvarı dışarı taşmıştır. Harimde mihrap dışında minber, vaaz kürsüsü ve belli bir yüksekliğe kadar güney duvarı Kütahya çinisi ile kaplanmıştır. İnşa kitabesi bulunmayan Türkmen cami Vakıflar Genel Müdürlüğü Kütük Defterine 0906-811-005 numara ile kayıtlıdır. Caminin tarihi bu kayıta 18. Yüzyıl olarak yer almaktadır.⁸

⁷ Mükerrerem Kürüm, Kuşadası köylerinde mimarlık, II. Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu 2008, sayfa 70-171

⁸A.g.e s 172

Kaynakça

Kürüm, M. (2008). Kuşadası köylerinde mimarlık. *Geçmişten geleceğe Kuşadası Sempozyumu II* (s. 164-165). Kuşadası: Siyah Grafik matbaacılık.

Kürüm, M. (2008). Kuşadası Köylerinde mimarlık. *Geçmişten geleceğe Kuşadası sempozyumu II* (s. 167). Kuşadası: Siyah Grafik Matbaacılık.

Özkan, M. K. (2000). Kuşadası Kitabeleri. *Gçmişten geleceğe Kuşadası Sempozyumu I* (s. 170). Kuşadası: Kuşadası Belediyesi.

Saraç, M. (2012). *Kuşadası envanteri*. Kuşadası: Kuşadası Belediyesi.

Telci, C. (2000). 15.ve 17. yüzyıllarda Kuşadası Ania karyesinden Kuşadası kazasına. *Geçmişten geleceğe Kuşadası Sempozyumu I* (s. 235-237). Kuşadası: Kuşadası Belediyesi.